

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ και το ΕΠΤΑΠΥΡΓΙΟ

6^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Τείχη (1)

Στο βορειοανατολικό τμήμα του περιβόλου των τειχών έχει προσκολληθεί, από την εξωτερική πλευρά τους, η Ακρόπολη, που ακολουθεί τη γενική διάταξη του τείχους στην κάτω πόλη, δηλαδή την εναλλαγή ορθογώνιων πύργων και αμυντικών τριγωνικών προβόλων στα πλέον ευπρόσβλητα σημεία. Στοιχείο για τη μεταγενέστερη προσθήκη της Ακρόπολης αποτελεί η τοποθέτηση

Η περιοχή της Ακρόπολης με το Επταπύργιο, σε αεροφωτογραφία της περιόδου του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

The Acropolis district with Epitaphyrgio, in an aerial photograph from the time of the First World War.

των πύργων στο διάμεσο τείχος, προς το εσωτερικό της, τείχος που αποτελούσε αρχικά την εξωτερική όψη του οχυρού περιβόλου της πόλης. Στο βορειοανατολικό τμήμα της Ακρόπολης, κοντά στο Επταπύργιο, υπάρχει μεγάλη βυζαντινή κινστέρα που χρησίμευε ως υδραγωγείο.

Φρούριο του Επταπυργίου **(Γεντί Κουλέ) (2)**

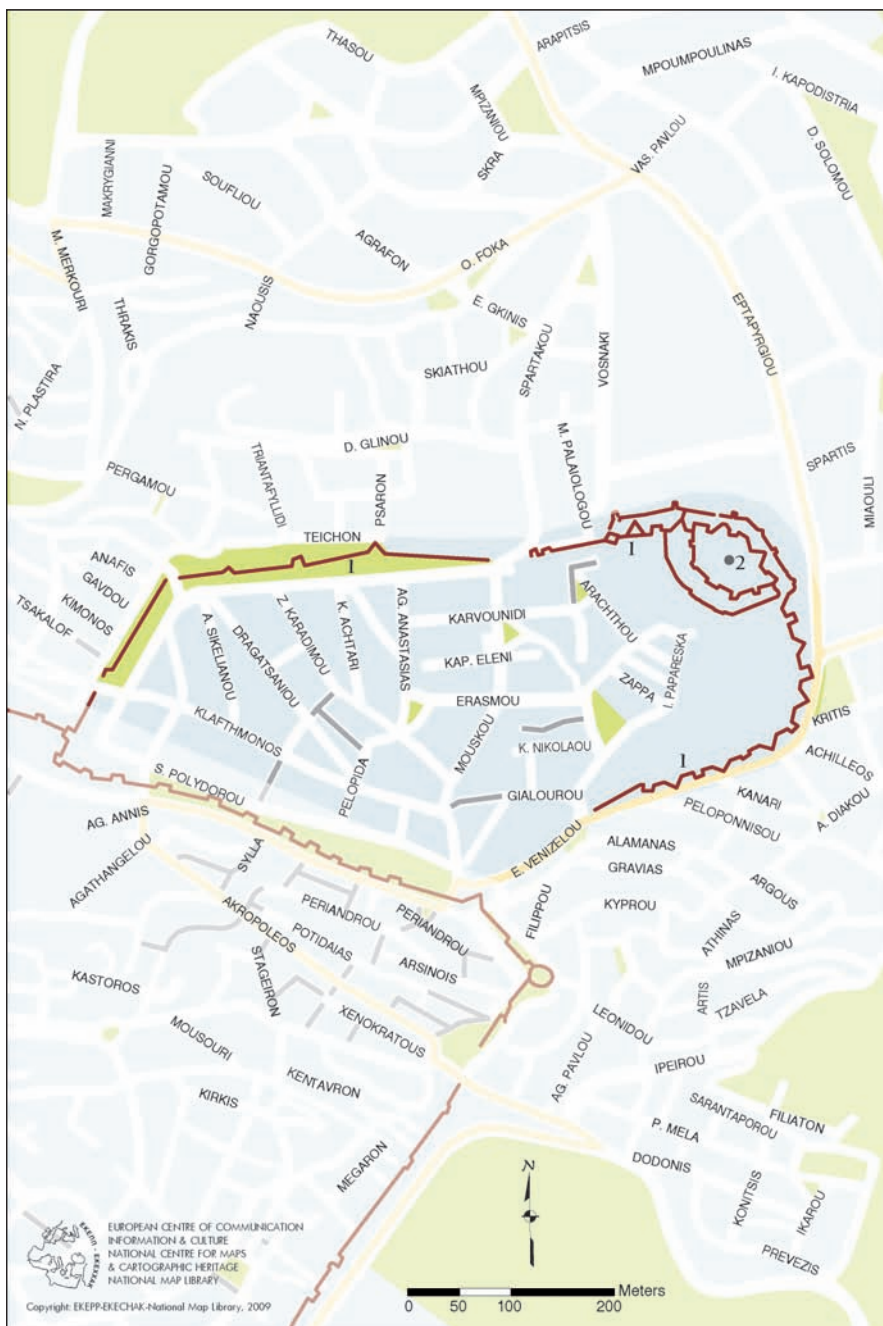
Το φρούριο του Επταπυργίου αποτελεί μετασκευή προϋπάρχοντος βυζαντινού φρουρίου, η οποία έγινε το 1431, αμέσως μετά την κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους, όπως αναγράφει η τουρκική επιγραφή πάνω από την κύρια πύλη του κεντρικού πύργου του, όπου υπάρχουν και εντοιχισμένα βυζαντινά γλυπτά σε δεύτερη χρήση. Το Επταπύργιο οφείλει το όνομά του, όπως και το αντίστοιχο φρούριο της Κωνσταντινούπολης, στους επτά ορθογώνιους πύργους που το αποτελούν μαζί με τον περίβολο και τον κεντρικό πύργο της εισόδου, που έχει σχήμα Π. Πρόκειται για ένα πολυγωνικό φρούριο, το οποίο σχηματίστηκε στο βορειοανατολικό άκρο της ακρόπολης με την προσθήκη ενός ημικυκλικού σχεδόν τείχους στο περίγραμμα του περιβόλου της, προς το εσωτερικό της ακρόπολης. Η αρχική χάραξη του κλειστού φρουρίου πρέπει να αποδοθεί στην υστεροβυζαντινή περίοδο. Η έρευνα που γίνεται στο μνημείο τα τελευταία χρόνια παράλληλα με την αναστήλωσή του, δίνει αξιόλογα νέα στοιχεία για τις πολλές επεμβάσεις και επισκευές, αλλά και για την αρχική μορφή και διάρθρωση των πύργων που έχουν εσωτερικά θολωτά κλιμακοστάσια για την επικοινωνία μεταξύ των ορόφων. Οι μεγαλύτερες επεμβάσεις φαίνεται ότι έγιναν στον κεντρικό πύργο εισόδου την περίοδο της τουρκοκρατίας, όταν το Επταπύργιο χρησιμοποιήθηκε ως έδρα του Τούρκου διοικητή. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα εγκαταστάθηκαν στο φρούριο φυλακές, οι οποίες έγιναν γνωστές με την τουρκική ονομασία του φρουρίου Yedi Kule. Για την εξυπηρέτηση των φυλακών κτίστηκαν διάφορα κτίσματα, τόσο στον εσωτερικό χώρο του μνημείου, όσο και στην εξωτερική νότια όψη του, την οποία απέκρυσαν τελείως. Οι φυλακές απομακρύνθηκαν από το μνημείο το 1989. Στο μνημείο σήμερα στεγάζονται τα γραφεία της 9^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Η Πύλη της Άννας Παλαιολογίνας, που διανοίχτηκε το 1355, κατά την παραμονή της αυτοκράτειρας στη Θεσσαλονίκη.

The Anna Palaeologina Gate, opened in 1355, while the Empress was residing in Thessaloniki.

The ACROPOLIS and the EPTAPYRGIO

6th WALK

Walls (1)

Outside the main fortified enclosure of the city, lies the Acropolis, whose walls follow the same general layout as those of the city below, i.e. an alternating sequence of rectangular towers and triangular defensive projections at the most vulnerable points. Evidence of the subsequent addition of the Acropolis is the existence of towers on the side of the interme-

*Τμήμα του περιβάλλοντα χώρου του Επταπυργίου, όπου φιλοξενούνται πολιτιστικές εκδηλώσεις.
Part of the precincts of Eptapyrgio, nowadays used for staging cultural events.*

diate wall facing the Acropolis, which would have originally been the external face of the defensive walls of the city. In the north-eastern section of the Acropolis, close to Eptapyrgio, there is a large Byzantine cistern, which was used as a water conduit.

Eptapyrgio Fort (Yedi Kule) (2)

The Eptapyrgio Fort is an adaptation of an earlier Byzantine fort, which underwent modification in 1431, immediately after the capture of the city by the Turks, as we learn from the Turkish inscription above the main gate of its central tower; the walls of the tower also incorporate some pieces of sculpture taken from an earlier Byzantine building. The Eptapyrgio owes its name, like its namesake in Constantinople, to the seven rectangular towers of which it is composed, together with the curtain wall and the central tower of the gateway, laid out in the shape of the Greek letter Π. It is a polygonal fort, formed on the north-eastern edge of the Acropolis with the addition of an almost semi-circular wall following the outline of its enclosure, towards the interior of the Acropolis. The original layout of the closed fort must date from the late-Byzantine period. Research conducted in parallel with restoration in recent years has yielded important new evidence on the many interventions and repairs the fort has undergone, as well as on the original form and articulation of the towers, which have internal vaulted stairways to allow communication between the different floors. The most radical modifications appear to have been made to the central entrance tower in the period of Turkish rule, when the fort was used as the headquarters of the Turkish governor. In the late 19th century, the fort was converted into a prison, known by the Turkish name of the fort – Yedi Kule. Various new structures were built to serve the needs of the prison, both within the fort and on the external southern face – which was completely concealed. The prison was closed down in 1989 and the fort now houses the offices of the 9th Ephorate of Byzantine Antiquities.

Πανοραμική εικόνα του Επταπυργίου, της Ακρόπολης της Θεσσαλονίκης (Γεντί Κουλέ).
Panoramic view of Eptapyrgio, the Acropolis of Thessaloniki (Yedi Kule).

Νέον Τσαμίον έν Θεσσαλονίκη
Nouvelle Mosquée à Salonique

عزیت الی عظیمی

Το Γενί Τζαμί, έργο του αρχιτέκτονα Βιταλιάνο Ποζέλι, το 1902 (παλιό αρχαιολογικό μουσείο Θεσσαλονίκης, 1925-1963), σε καρτ - ποστάλ των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Yeni Cami, a work of architect Vitaliano Poselli in 1902 (former Archaeological Museum of Thessaloniki, 1925-1963), in an early 20th century postcard.

Η ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης ξεχώριζαν δύο τοποθεσίες, οι οποίες όριζαν τον παλιό οικιστικό πυρήνα της πόλης. Ανατολικά ήταν η κοιλάδα της βυζαντινής Καλαμαριάς και δυτικά η περιοχή που ονομάστηκε Çayır (Λιβάδι). Σύμφωνα με μαρτυρίες περιηγητών, κατά τον 17^ο αιώνα δεν υπήρχαν κατοικίες έξω από τα τείχη. Η επέκταση της πόλης άρχισε από το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα, εποχή που ξεκίνησαν να κατεδαφίζουν τα παραθαλάσσια τείχη (1866-67) και στη συνέχεια τμήματα των δυτικών και ανατολικών τειχών, στις πεδινές περιοχές της πόλης. Σημαντικά γεγονότα που επηρέασαν την έξοδο των κατοίκων από το ιστορικό κέντρο, ήταν η κατασκευή του σιδηροδρόμου που συνέδεσε τη Θεσσαλονίκη με τα Σκόπια (1873), το Βελιγράδι (1888), το Μοναστήρι (1894) και την Κωνσταντινούπολη (1896), μια σειρά από πυρκαγιές (1877, 1896, 1898), καθώς και η πρώτη εγκατάσταση του τραμ το 1893 (υπήλατου) και το 1907 (ηλεκτροκίνητου).

Λιμάνι και παλιές βιομηχανίες στη Δυτική Θεσσαλονίκη

Στη δυτική, εκτός των τειχών περιοχή, υπήρχαν πολλά χάνια, εργαστήρια και καταστήματα. Σε αυτήν είχε ιδρυθεί το 1867 ο Εθνικός κήπος, γνωστός στα νεότερα χρόνια, ως «Κήπος των Πριγκιπών». Το κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η μεγάλη εμπορική κίνηση, αλλά και η μοναδική αφειρητία διαφόρων δρόμων προς τις γύρω περιοχές, την ελεύθερη Ελλάδα και το εξωτερικό. Παράλληλα η εγκατάσταση του πρώτου σιδηροδρομικού σταθμού, το λιμάνι, οι αποθήκες, οι πρώτες βιομηχανίες και βιοτεχνίες δημιούργησαν έναν ιδιόμορφο χαρακτήρα στη Θεσσαλονίκη, που αποτελούσε πλέον το σημαντικότερο διοικητικό, στρατηγικό, εμπορικό και οικονομικό κέντρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης, μετά την Κωνσταντινούπολη.

Συνοπτικά αναφέρονται τα σημαντικότερα ιστορικά κτίρια και συγκροτήματα, κυρίως παλιές βιομηχανίες, της περιοχής αυτής. Είναι οι εγκαταστάσεις του Λιμανιού (στο παλιό τμήμα, από την οδ. Κουντουριώτου), το κτίριο του Παλιού Τελωνείου (στο παλιό τμήμα του λιμανιού), το Ιστορικό κτίριο της οδού Αναγεννήσεως (οδ. Αναγεννήσεως 10), οι εγκαταστάσεις του παλιού Σιδηροδρομικού Σταθμού (στη δυτική έξοδο της πόλης, οδ. Παλαιού Σταθμού 4), το βιομηχανικό συγκρότημα Κάρολος Φίξ (οδ. 26^{ης} Οκτωβρίου, δίπλα στο Μουσείο Ύδρευσης), ο Αλευρόμυλος Χατζηγιαννάκη – Αλιναλιμάζη (κέντρο αναψυχής και πολιτισμού «Μύλος», οδ. Ανδρέου Γεωργίου 56), το Παλιό Κεντρικό Αντλιοστάσιο της Εταιρείας Υδάτων, «Μουσείο Νερού –

Υδρευσης» (οδ. 26^{ης} Οκτωβρίου 49), τα Παλιά Δημοτικά Σφαγεία (οδ. 26^{ης} Οκτωβρίου, περιοχή Μουσείου Υδρευσης), τα βυρσοδεψεία – βυρσοδεψεία Αδελφών Νούσια και Σια (οδ. 26^{ης} Οκτωβρίου), το Υφαντουργείο Τόρρες και Σια – «Βίλκα» (οδ. 26^{ης} Οκτωβρίου – Ανδρέου Γεωργίου), το Ιεροσπουδαστήριο Μονής Λαζαριστών (οδ. Κολοκοτρώνη 25-27, περιοχή Σταυρούπολης), η Μακεδονική Μεταξούφαντουργία «Ηλιος» (σχολικό συγκρότημα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, οδ. Λαγκαδά 134 – Νυμφαίου – Αυστραλίας – Δ. Κομνηνού).

Η Ανατολική Θεσσαλονίκη. Η περιοχή των Πύργων

Πριν από το 1885, στην ανατολική εκτός τειχών περιοχή ο αριθμός των κτισμάτων ήταν περιορισμένος, ενώ υπήρχαν μεγάλες καλλιεργημένες εκτάσεις που άρχισαν να οικοπεδοποιούνται. Η περιοχή αναπτύχθηκε με γοργό ρυθμό. Η δόμηση συνεχίστηκε με την εγκατάσταση οικογενειών με ψηλό κυρίως εισόδημα, οι οποίες ανήκαν σε διάφορες εθνότητες. Παράλληλα όμως κατασκευάστηκαν και μικρότερα κτίρια μικροαστών, ή χαμηλών εισοδηματικά κοινωνικών τάξεων. Η αλματώδης ανάπτυξη της περιοχής συνεχίστηκε μέχρι το τέλος της περιόδου της τουρκοκρατίας, ενώ ταυτόχρονα ιδρύθηκαν από τις διάφορες εθνότητες και την Οθωμανική Διοίκηση νοσηλευτικές μονάδες και δημόσια κτίρια, ακόμη και βιομηχανίες, στο πλαίσιο ενός γενικότερου εκσυγχρονισμού. Αναφέρονται συνοπτικά τα σπουδαιότερα ιστορικά κτίρια που ακόμη διατηρούνται σε ολόκληρη την ανατολική περιοχή της πόλης, εκτός του ιστορικού κέντρου της, με δημόσια χρήση (νοσηλευτήρια, βιομηχανικά), κάνοντας τέλος ιδιαίτερη μνεία στην λεωφόρο των Πύργων και τις επαύλεις της. Γίνεται επίσης μνεία και σε σύγχρονα κτιριακά συγκροτήματα, κηρυγμένα ως αρχιτεκτονικά μνημεία.

Το κτίριο ΧΑΝΘ - Χριστιανική Αδελφότητα Νέων Θεσσαλονίκης (πλατεία ΧΑΝΘ), η Αρμενική Εκκλησία (οδ. Διαλέτη 4), το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (πλατεία ΧΑΝΘ), το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης (Λεωφ. Στρατού 2), το Κτίριο Γ' Σώματος Στρατού – Στρατηγείου (πρώην τουρκικός στρατώνας, Λεωφ. Στρατού-έναντι Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού), το Νοσοκομείο Λοιμωδών Νόσων (Ιταλικό Νοσοκομείο, οδ. Γ. Λαμπράκη 13), το Παπάφειο Ορφανοτροφείο «Μελιτέυς» (οδ. Παπάφη 33), το Παλιό Ρωσικό Νοσοκομείο - Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (οδ. Παπαναστασίου 21), το Γενί Τζαμί (Παλιό Αρχαιολογικό Μουσείο, οδ. Αρχαιολογικού Μουσείου 30), το Νοσοκομείο Αφροδισίων Νοσημάτων (οδ. Χαλκιδικής 51-Δελφών 124).

Η ύπαρξη, στην ανατολική περιοχή επέκτασης της πόλης, μεγάλων βιομηχανικών μονάδων δεν ήταν μειονέκτημα για την ανάπτυξη της σε μια κατεξοχήν περιοχή κατοικίας και μάλιστα κοινωνικών τάξεων μεγάλης οικονομικής επιφάνειας. Χαρακτήριζαν οδούς και ολόκληρες περιοχές της πόλης, καθώς τις σημάδευαν με την παρουσία τους. Από την περιοχή αυτή θα αναφερθούμε σε δύο μόνο βιομηχανικά συγκροτήματα, από τα πλέον σημαντικά της πόλης, τα οποία εξακολουθούν με την παρουσία τους να χαρακτηρίζουν την ευρύτερη γειτονιά τους: το Κλωστοϋφαντουργείο ΥΦΑΝΕΤ (οδ. Παπάφη – Περδικα – Ομήρου - Ιωαννίνων – Υδρας) και το Βιομηχανικό συγκρότημα Μύλων Allatini (περιοχή “Ντεπώ”, οδ. Γεωργ. Παπανδρέου – Λασκαράτου 2).

Η περιοχή των Πύργων ή των Εξοχών, η Λεωφόρος των Πύργων (σημερι-

νές λεωφόροι Βασιλίσσης Όλγας και Βασιλέως Γεωργίου) αποτέλεσε έως τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια μια από τις σημαντικότερες και χαρακτηριστικότερες αστικές ενότητες της Θεσσαλονίκης. Αφειτηρία για τη συγκρότησή της στάθηκε η κατεδάφιση του παραθαλάσσιου και μέρους του πεδινού τμήματος του ανατολικού τείχους του ιστορικού πυρήνα της πόλης, γεγονός που επέτρεψε σε πρώτη φάση τη χάραξη της Λεωφόρου Χαμιδιέ (σημ. Λεωφ. Εθν. Αμύνης) και μεταγενέστερα την επέκταση στον ευρύτερο ανατολικό περιαστικό χώρο.

Το 1883, ο Μωραϊτόπουλος βλέπει στο χώρο αυτό εξοχικές επαύλεις εύπορων οικογενειών της πόλης, τις οποίες αποκαλεί «Πύργους». Σημειώνει, ακόμη, ότι οι επαύλεις αυτές «...καλύπτουσι μέγα μέρος της παραλίας μέχρι του ατμόμυλου του κυρίου Αλλατινί». Έως το 1912, ο αριθμός των Πύργων εκατέρωθεν της κύριας οδού της περιοχής, της αποκαλούμενης Alatini Degirmeni (Λεωφ. Μύλου Αλλατινί), Sahilhaneler (Λεωφ. παραθαλάσσιων σπιτιών) ή κοινότερα «Λεωφόρος των Πύργων», αυξάνεται σε εκατό. Ανάμεσά τους, κάνουν την εμφάνισή τους και μικρότερες κατοικίες λιγότερο εύπορων οικογενειών, χωρίς την παραδοσιακή διάκριση ενοτήτων με βάση το θρησκευμα των ενοίκων τους.

Μέρος των αρχοντικών κτίστηκε με σχέδια επιφανών αρχιτεκτόνων της εποχής, όπως οι V. Poselli, P. Arrigoni και Ε. Παιονίδης. Αξιοσημείωτο είναι ότι

Ο αλευρόμυλος Αλλατινή στην ανατολική Θεσσαλονίκη, όπως ανακατασκευάστηκε το 1900, στη θέση παλαιότερου που είχε καεί, σε σχέδια του Βιταλιάνο Ποζέλι.

The Allatini flour mill in eastern Thessaloniki, as reconstructed in 1900, on the site of an earlier mill that had burned down, to plans by Vitaliano Poselli.

τόσο στα έργα των επωνύμων, όσο και των έως σήμερα ανωνύμων δημιουργών, υιοθετήθηκε ένας ιδιότυπος εκλεκτικισμός, που συνδυάζει στοιχεία νεοκλασικά, αναγεννησιακά, μπαρόκ και Art Nouveau. Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει στο Château mon Bonheur με τις μεσαιωνικού ρυθμού επάλξεις και τις εξωτερικές επιφάνειες από εμφανή τούβλα, καθώς και στην Casa Bianca, όπου κυριαρχεί το Art Nouveau σε μια μοναδική ανάμειξη με κλασικιστικά και αναγεννησιακά στοιχεία. Από την άλλη πλευρά, ο τρόπος κατασκευής και η γενική οργάνωση της κάτοψης παρουσιάζει σχετική κοινοτυπία. Σε γενικές γραμμές, τα επιβλητικά κτίρια εντάσσονται ελεύθερα μέσα σε κήπο με πυκνή βλάστηση, ενώ οι επιμέρους χώροι τους αρθρώνονται εκατέρωθεν κεντρικής αίθουσας ή διαδρόμου, στις στενές πλευρές του οποίου τοποθετείται η κεντρική είσοδος.

Κατά τη μεσοπολεμική περίοδο, το κτιριακό δυναμικό της Λεωφόρου συμπληρώθηκε από περιορισμένο αριθμό νέων κατασκευών, που συντάχθηκαν μορφολογικά με τα αρχιτεκτονικά ρεύματα της εποχής (Bauhaus, Art Deco). Παράλληλα, όμως, τα μεγάλα επιβλητικά επαύλεων εγκαταλείφθηκαν, λόγω της αποχώρησης των μουσουλμανικών και αρκετών εβραϊκών οικογενειών. Η ταυτόχρονη διεύρυνση του κύκλου των ιδιοκτητών, λόγω κληρονομιών ή πωλήσεων, οδήγησε στον παραμερισμό της αρχικής λειτουργίας και στην έναρξη στέγασης δημοσίων χρήσεων. Επιπλέον, μετά το 1922, πολλά από τα εγκαταλελειμμένα κτίσματα χρησιμοποιήθηκαν για τη στέγαση προσφύγων. Η εγκατάλειψη εντάθηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εξαιτίας του βίαιου εκτοπισμού των εβραίων κατοίκων της Λεωφόρου από τους κατακτητές. Επιπρόσθετα, μεγάλος αριθμός Πύργων επιτάχθηκε.

Με τη λήξη της Κατοχής, το ιδιοκτησιακό καθεστώς πολλών επαύλεων μεταβλήθηκε εκ νέου, λόγω των ανθρώπινων απωλειών και των κατασχέσεων και ανταλλαγών περιουσιών που ακολούθησαν τον πόλεμο. Για τη Λεωφόρο των Πύργων, η μεταπολεμική περίοδος συνδέθηκε, όμως, πρωτίστως με τη σαρωτική ανατροπή του ιδιαίτερου χαρακτήρα της. Με την προσδοκία της εξασφάλισης καλύτερων συνθηκών διαβίωσης να υποδεικνύει στους απλούς πολίτες ως μονόδρομο την αντιπαροχή και την εξαντλητική εκμετάλλευση των οικοδομικών κανονισμών, οι δεκαετίες του 1960 και 1970 αποδείχθηκαν περίοδος μαζικής ανοικοδόμησης απρόσωπων πολυκατοικιών, αφενός στις τελευταίες ελεύθερες εκτάσεις εκατέρωθεν της Λεωφόρου, και αφετέρου, σε ορθογωνισμένους χώρους, στους οποίους κατατμήθηκαν οι κήποι των αρχοντικών.

Η πλήρης ανατροπή της οικοδομικής κλίμακας εντάθηκε από την ανέγερση πολυκατοικιών ακόμα και στη θέση των Πύργων και των μικρότερων κατοικιών, που κατεδαφίστηκαν μέσα σε συνθήκες άγνοιας και αδιαφορίας για τη νεότερη αρχιτεκτονική κληρονομιά. Από την επέλαση της αντιπαροχής σώθηκαν μόνο 22 αρχοντικά, τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονται σήμερα σε χρήση, ενώ ένας μικρός αριθμός τελεί υπό εγκατάλειψη. Αναλυτικότερα, οι σωζόμενες επαύλεις είναι οι εξής (σε παρένθεση αναφέρονται παλαιότερες χρήσεις με τις οποίες έγιναν γνωστές, καθώς και η σημερινή): Βίλλα Αλλατινί (Λεωφ. Βασ. Όλγας 198, σημερινή έδρα Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Νομού Θεσσαλονίκης), Κατοικία επί της οδού Δελφών 201 (εξακολουθεί να κατοικείται), Casa Bianca (Οικία Φερναντέζ, Λεωφ. Βασ. Όλγας 214, σήμερα εκθεσιακός χώρος της Δημοτικής Πινακοθήκης), Βίλλα Νεχαμά (Λεωφ. Βασ. Όλγας 203, σημερινό εστιατόριο - φρονιστήριο), Οι-

κία Σείφουλάχ Πασά, ή Βίλλα Μορντώκ (Λεωφ. Βασ. Όλγας 162, πρώην ΙΚΑ Μαρτίου, όπου σήμερα στεγάζονται η Δημοτική Πινακοθήκη και το Ε' Δημοτικό Διαμέρισμα της πόλης), Βίλλα Χιρς (Λεωφ. Βασ. Όλγας 144, πρώην Α' Αστυνομικό Τμήμα, σήμερα ακατοίκητη), Οικία Μαρόκου (Λεωφ. Βασ. Όλγας 133, πρώην Σχολείο - Οικοτροφείο Εθνικού Ιδρύματος Προστασίας Κωφάλλων, σήμερα γραφεία δημόσιας υπηρεσίας), Βίλλα Χατζηλαζάρου (Λεωφ. Βασ. Όλγας 131, οικία Σιάγα, εξακολουθεί να κατοικείται), Βίλλα Αχμέτ Καπαντζή (Λεωφ. Βασ. Όλγας 108, πρώην Ε' και Η' Γυμνάσιο Αρρένων, σημερινό Μορφωτικό Κέντρο Πολιτιστικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος), Chateau mon Bonheur (Λεωφ. Βασ. Όλγας 110, ακατοίκητο), Βίλλα Αχμέτ και Γιουσούφ Καπαντζή (Λεωφ. Βασ. Όλγας 105, πρώην ΝΑΤΟ, σημερινή έδρα Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Θεσσαλονίκης), Βίλλα Γιάκο Μοδιάνο (Λεωφ. Βασ. Όλγας 84, παλιό Κυβερνείο, σήμερα Εθνολογικό και Λαογραφικό Μουσείο Μακεδονίας - Θράκης), Κατοικία επί της Λεωφόρου Βασ. Όλγας 71 (πρώην κτήριο Εκπαιδευτηρίων Κοραή, σήμερα παιδικός σταθμός - νηπιαγωγείο), Βίλλα Οσμάν Αλή Μπέη (Λεωφ. Βασ. Όλγας 36, πρώην Ορφανοτροφείο «Μέλισσα», σήμερα είναι έδρα του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών ΑΠΘ), Έπαυλη Χαφήζ Μπέη (Λεωφ. Βασ. Όλγας 32, σήμερα Σχολή Τυ-

Η Λεωφόρος των Εξοχών, σημερινή Βασιλίσσης Όλγας, με το πιπήλατο τραμ, σε καρτ-ποστάλ των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Exohon Avenue, modern Vassilissis Olgas Street, with the horse-drawn tram, in an early 20th century postcard.

*Το κτίριο του παλαιού Τελωνείου Θεσσαλονίκης, κτισμένο το 1910, έργο του αρχιτέκτονα Ελί Μοδιάνο.
The old Customs House building, constructed in 1910 by architect Eli Modiano.*

φλών), Βίλλα Τζεμποργά (Λεωφ. Βασ. Όλγας 20, πρώην Ιταλικό Προξενείο, σήμερα ακατοίκητη), Βίλλα Θεμελή (Λεωφ. Βασ. Όλγας 24, πρώην Λεβή Μοδιάνο και οικία Μιχαηλίδη, σήμερα έδρα ιδιωτικής εταιρείας), Βίλλα Γιωσέφ Μοντιάνο (Λεωφ. Βασ. Όλγας 5, πρώην Παράρτημα Α' Γυμνασίου Αρρένων, σήμερα ακατοίκητη), Βίλλα Χατζημήσεφ (Λεωφ. Βασ. Όλγας 3,

πρώην Α' Γυμνάσιο Αρρένων, σήμερα Α' Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης), Βίλλα Ναβάρο (Λεωφ. Βασ. Γεωργίου 29, σήμερα έδρα ιδιωτικής εταιρείας), Βίλλα Ιβάν Χατζημήσεφ (Λεωφ. Βασ. Γεωργίου 27, 12ο Δημοτικό Σχολείο, σήμερα ακατοίκητο), Βίλλα Αδελφών Χατζημήσεφ (Λεωφ. Βασ. Γεωργίου 25, πρώην Σχολή Κωφαλάων, σήμερα καφετέρια - εστιατόριο).

Το αρχοντικό Casa Bianca που ανεγέρθηκε το 1911-12, από τον αρχιτέκτονα Πιέρο Αριγκόνι και σήμερα λειτουργεί ως εκθεσιακός χώρος της Δημοτικής Πινακοθήκης.

The Casa Bianca mansion, built in 1911-12 by architect Piero Arrigoni and nowadays functioning as exhibition space for the Municipal Art Gallery.

THESSALONIKI BEYOND THE WALLS

In the broader region of Thessaloniki, there were two distinct locations which set the boundaries of the old residential core of the city. To the east, lay the valley of the Byzantine Kalamaria, and to the west the area known as Çayir (Livadi). Travelers' accounts of the 17th century tell us that there were no houses outside the city walls. The expansion of the city commenced only in the 2nd half of the 19th century, when the sea walls began to be demolished (1866-67), followed by sections of the western and eastern walls in the low-lying areas of the city. Significant events which influenced the decision of the city's inhabitants to move out of the historic centre were the construction of the railway linking Thessaloniki with Skopje (1873), Belgrade (1888), Monastir (1894) and Constantinople (1896), as well as a series of fires (1877, 1896, 1898), and the opening of the first tramway (horse-drawn) in 1893, followed by the electric tramway in 1907.

Port and Old Factories of Western Thessaloniki

To the west of the city, beyond the walls there existed a large number of inns, workshops and stores. It was here, in 1867, that the national gardens were established, later known as "Garden of the Princes". The main characteristic of the area was its intense commercial activity, but it was also the only starting point on the journey to the surrounding regions, the rest of Greece (now free) and the neighbouring states. At the same time, the construction of the first railway station, the port, the warehouses, the first factories and workshops, all gave Thessaloniki a distinctive character; the city was now the most important administrative, military, commercial and financial centre of south-eastern Europe, second only to Constantinople.

We offer here a brief account of merely the most important of the historic buildings and complexes of the district, mainly old factories and industrial facilities. These are the port facilities (in the old section, off Kountouriotou St.), the Old Custom's House (in the old part of the port), the historic building on 10, Anayennisseos Street, the old railway station (at the western exit from the city, 4, Palaiou Stathmou St.), the Carolos Fix complex (26 Oktovriou St., next to the Museum of Water Supply),

the Hatziyannaki-Altinalmazi Flour Mill (now the Mylos leisure and arts complex, 56, Andreou Georgiou St.), the Old Central Pumping Station of the Water Company (now the Museum of Water and Water Supply – 49, 26 Oktovriou St.), the Old Public Abattoir (26 Oktovriou St., vicinity of the Water Museum), the Noussia Bros. Tannery (26 Oktovriou St.), the Torres Textile Mill (26 Oktovriou and Andreou Georgiou Sts.), the Lazarist Monastery Seminary (25-27, Kolokotroni St., in the Stavroupoli district), the Makedoniki Silk Factory 'Ilios' (now primary school on 134, Langada St. – Nymfaiou St. – Australias St. – D. Komninou St.).

Eastern Thessaloniki - The Pyrgon District

Before 1885, there was limited development in the eastern area beyond the walls, while there existed large expanses of agricultural land that were beginning to turn into plots. When development of the district began, it was rapid, the new residents being mainly families of high income and various ethnic backgrounds. At the same time, smaller houses were also going up – homes for the middle and even lower classes. The rampant growth of the district continued up until the liberation from Turkish rule, while at the same time various ethnic communities, and the Ottoman Administration itself, had been establishing clinics here, public buildings and even some industrial facilities, within the context of a more general programme of modernization. We shall briefly mention just some of the more important buildings which have survived in the eastern part of the city, outside the historic centre, starting with those in public use (clinics, factories) and ending with the Pyrgon boulevard and some of its villas. We shall also mention some contemporary buildings that have been designated important works of architecture.

The YMCA building (HANTH Square), the Armenian Church (4, Dialetti St.), the Thessaloniki Archaeological Museum (HANTH Square), the Thessaloniki Museum of Byzantine Culture (Stratou Ave. 2), the 3rd Army Corps building (former Turkish barracks – Stratou Ave., opposite the Museum of Byzantine Culture), the Infectious Diseases Hospital (Italian Hospital, 13 G. Lambraki St.), the Papafeio Orphanage 'Meliteus' (33 Papafi St.), the Old Russian Hospital – Historical Archive of Macedonia (21 Papanastasiou St.), the Yeni Tzami (Old Archaeological museum, 30, A. Mouseiou St.), the Venereal Disease Hospital (51 Halkidikis St. & 124 Delfon St.).

The existence in the area of expansion to the east of large industrial facilities was no obstacle to its development as a desirable place to live for social classes with a large range of incomes. Such facilities dominated individual streets and whole districts of the city, determining their character through their presence. We shall confine ourselves to just two of these industrial facilities, which ranked among the most important of the city and continue through their presence to define the character of the neighborhood around them: the YFANET Textile Factory (Papafi – Perdika – Omirou – Ioanninon – Ydras Sts.) and the Allatini Mills (Depot district, G. Papandreou St. and 2, Laskaratou St.).

The district of Pyrgon or Exohon, along Pyrgon Avenue (now known as

Vassilissis Olgas and Vassileos Georgiou Avenues) was – until the immediate post-war years – one of the most important and characteristic urban districts of Thessaloniki. Its development began with the demolition of the sea walls and part of the low-lying section of the eastern walls of the historic nucleus of the city – which allowed first of all the laying out of Hamidie Avenue (now E. Amynis Ave.) and later the expansion of the city into the broader eastern area outside the city centre.

In 1883, Moraitopoulos described this area as full of country villas, belonging to the affluent families of the city, which he referred to as *pyrgoi* (towers). He also noted that these villas ‘cover a large part of the seafront as far as the steam-powered mill of Mr. Allatini’. By 1912, the number of *pyrgoi* on each side of the district’s main street, known as Alatini Degirmeni (Allatini Mill Avenue), Sahilhaneler (Avenue of Seaside Houses) or more commonly ‘Pyrgon Boulevard’, had increased to a hundred. Interspersed among them, were the smaller homes of less affluent families, without the traditional distinction into separate communities based on religious affiliation.

*Η Βίλλα Μορντώχ, όπου στεγάζεται η Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης.
Villa Mordoh, nowadays home to the Thessaloniki Municipal Art Gallery.*

Some of these fine houses were built to plans by prominent architects of the period, such as V. Poselli, R. Arrigoni and X. Paionidis. It is remarkable that both better- and lesser-known architects adopted a distinctive eclecticism combining elements of neoclassicism, Renaissance, Baroque and art nouveau. Particular reference should be made to the Chateau mon Bonheur, with its mediaeval battlements and exterior surfaces of uncoated brick, and the Casa Bianca, largely art nouveau in style, but uniquely combined with classical and Renaissance elements. On the other hand, the method of construction and general organization of the ground plan demonstrates a relatively high degree of innovation. In general terms, the imposing buildings are freely set within luxuriantly planted gardens, while individual areas within the villas are articulated on either side of a central hall or corridor, along the narrow sides of which the main entrance is located.

During the inter-war years, the building stock along the avenue was increased by a small number of new constructions influenced by contemporary trends in architecture (Bauhaus, Art Deco). At the same time a large number of the imposing older villas were abandoned, owing to the departure of the Muslims and of a number of Jewish families. The expanding range of property owners, due to inheritance or sale, led to a sidelining of the district's original function and to the introduction of public uses. Moreover, after 1922, many of the abandoned buildings were used to house refugees. More houses still were abandoned during the Second World War, when the Jewish inhabitants of the quarter were deported by the occupying forces. A large number of houses were also expropriated.

When the occupation came to an end, the ownership of many of the villas changed again, owing to human losses and the confiscations and exchanges of property that followed in the wake of the war. The post-war period saw sweeping change in the character of the district. Expectations of a better standard of living left ordinary people with no alternative but to sell their land to property developers in exchange for apartments in the new buildings, exploiting the building regulations to the very limit, with the decades of the 1960's and 1970's becoming a period of mass redevelopment. Characterless apartment blocks were constructed not only on the remaining plots along the avenue, but also in the plots created by dividing up the spacious gardens of the original villas.

The transformation in building scale was intensified by the construction of apartment blocks even on the site of the old *pyrgoi* and smaller residences, demolished in the tidal wave of development that demonstrated ignorance and indifference to the modern architectural heritage. Just 22 of the old villas escaped the onslaught, most of them still in use today, a small number still derelict. In detail, the surviving villas are as follows (in parenthesis we mention the former use for which they were known, as well as their present use): Villa Allatini (198, Vas. Olgas Ave., currently the head offices of the Thessaloniki Prefectural Authority), house on 201, Delfon Street (still a private residence), Casa Bianca (Fernandez family home, 214, Vas. Olgas Ave., now exhibition galleries

of the Municipal Art Gallery), Villa Nehama (203, Vas. Olgas Ave., now housing a restaurant and private coaching school), home of Seifoulah Pasha or Villa Mordoh (162, Vas. Olgas Ave., former Martiou Branch of IKA, now home to the Municipal Art Gallery and the 5th Municipal District), Villa Hirs (144, Vas. Olgas Ave., former 1st Police Station, now uninhabited), Marokou family home (133, Vas. Olgas Ave., formerly a school – boarding school of the National Foundation for Protection of the Deaf and Dumb, now offices of a public service), Villa Hatzilazarou (131, Vas. Olgas Ave., Siaga home, still inhabited), Villa Ahmet Kapantzi (108, Vas. Olgas Ave., formerly 4th and 5th Boys High School, now Educational Centre of the Cultural Foundation of the National Bank of Greece), Chateau mon Bonheur (110, Vas. Olgas Ave., uninhabited), Villa Ahmet and Yusuf Kapantzi (105, Vas. Olgas Ave., formerly NATO offices, now head offices of the Thessaloniki Planning and Environmental Protection Service), Villa Yiako Modiano (84, Vas. Olgas Ave., formerly the Governor's Residence, now the Ethnological and Folklore Museum of Macedonia-Thrace), house on 71, Vas. Olgas Avenue (formerly Korai School, now a child day care centre), Villa Osman Ali Bey (36, Vas. Olgas Ave., formerly

*Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης που ανεγέρθηκε το 1993, σε σχέδια του Κυριάκου Κρόκου.
The Thessaloniki Museum of Byzantine Culture, built in 1993 to plans by Kyriakos Krokos.*

Melissa Orphanage, now offices of the Centre for Byzantine Research, Aristotle University), Hafız Bey Villa (32, Vas. Olgas Ave., now School for the Blind), Villa Tzeborga (20, Vas. Olgas Ave., formerly Italian Consulate, now uninhabited), Villa Themeli (24, Vas. Olgas Ave., formerly Levi Modiano and home of Mihailidis family, now offices of a private company), Villa Iosef Modiano (5, Vas. Olgas Ave., formerly Annex of the 1st

*Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, που ανεγέρθηκε το 1960 σε σχέδια του Πάτροκλου Καραντινού.
The Thessaloniki Archaeological Museum, built in 1960 to plans by Patroklos Karantinos.*

Boys' High School, now uninhabited), Villa Hazimisef (3, Vas. Olgas Ave., formerly 1st Boys' High School now Thessaloniki 1st High School), Villa Navaro (29, Vas. Georgiou Ave., now offices of private company), Villa Ivan Hatzimisef (27, Vas. Georgiou Ave., 12th Primary School, now uninhabited), Villa of Hatzimisef Brothers (25, Vas. Georgiou Ave., formerly School for the Deaf and Dumb, now a café-restaurant).

— Μουσεία Θεσσαλονίκης

1. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης: Μ. Ανδρόνικου 6, Πλατεία Χ.Α.Ν.Θ., τηλ. 2310-830.538, <http://www.amth.gr>. Ώρες λειτουργίας (Δευτέρα: 10:30 – 17.00, Τρίτη – Κυριακή 8:30 – 15:00).
2. Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού: Λεωφ. Στρατού 2, Τ.Κ. 546 40, τηλ. 2310 – 868.570, <http://www.mbr.gr>. Ώρες λειτουργίας: (Δευτέρα: 10:30 – 17.00, Τρίτη – Κυριακή 8:30 – 15:00).
3. Λευκός Πύργος – Θεσσαλονίκη (Εκθεση για την Θεσσαλονίκη με ψηφιακά μέσα), Λευκός Πύργος, τηλ. 2310-267.832. <http://www.lpth.org>. Ώρες λειτουργίας: (Τρίτη – Κυριακή 8:30 – 15:00).
4. Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα: Προξένου Κορομηλά 23, τηλ. 2310-229.778, www.macedonian-heritage.gr. Ώρες λειτουργίας: (Τρίτη – Παρασκευή: 9:00 – 14:00, Σάββατο 10:00 – 14:00).
5. Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας – Θράκης: Βασ. Όλγας 68, Τ.Κ. 546 42, τηλ. 2310-830.591, 889.840, <http://www.lemmth.gr>. Ώρες λειτουργίας (Δευτέρα – Κυριακή: 9:00-15:00, Τετάρτη: 10:00 – 22:00, Πέμπτη: κλειστό).
6. Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης: Αγίου Μηνά 13, Τ.Κ. 546 24, τηλ. 2310-250.406, <http://www.jmth.gr>. Ώρες λειτουργίας (Τρίτη, Παρασκευή, Σάββατο, Κυριακή 11:00-14:00, Τετάρτη, Πέμπτη 11:00-14:00 & 17:00-20:00).
7. Μουσείο Κρύπτης Αγίου Δημητρίου: Ναός Αγίου Δημητρίου, Τ.Κ. 546 33, τηλ. 2310-270.591. Ώρες λειτουργίας (Δευτέρα 12.30-19.00, Τρίτη-Πέμπτη - Σάββατο 8.00-20.00, Παρασκευή 8.00-23.00, Κυριακή 10.30-20.00).
8. Εκκλησιαστικό Μουσείο: Βογατισκού 7 & Μητροπόλεως, Τ.Κ. 546 22, τηλ. 2310 – 261.216. Ώρες λειτουργίας: (Τρίτη – Σαββάτο 9:30 – 13:30).
9. Πολεμικό Μουσείο Θεσσαλονίκης: Γρ. Λαμπράκη 4, Τ.Κ. 546 36, τηλ. 2310-249.803-4. (Ώρες λειτουργίας: Τρίτη – Παρασκευή 9:00-14:00, Σαββάτο – Κυριακή 10:00 – 14:00).

— Αρχαιολογικά Μουσεία γειτονικών Νομών

1. Μουσείο των Βασιλικών Τάφων των Αιγών: Βεργίνα, Τ.Κ. 590 31 Ημαθία, τηλ. 23310-92.347, e-mail: vergina@culture.gr. Ώρες λειτουργίας: (Δευτέρα 12:00-19:30, Τρίτη – Κυριακή 8:00-19:30).
2. Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας: Πέλλα, Τ.Κ. 580 05, Πέλλα, τηλ. 23820-31.160. Ώρες λειτουργίας: (Δευτέρα 12:00-19:30, Τρίτη – Κυριακή 8:00-19:30).
3. Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου: Δίον Πιερίας, Τ.Κ. 601 00, τηλ. 23510-53.206. Ώρες λειτουργίας: (Τρίτη – Κυριακή 8:00 – 19:00).

— Museums of Thessaloniki

1. Thessaloniki Archaeological Museum: 6 M. Andronikou St., HANTH Square, tel. 2310-830.538, <http://www.amth.gr>. Open (Monday: 10:30 – 17.00, Tuesday-Sunday 8:30 – 15:00).
2. Museum of Byzantine Culture: 2 Stratou Ave., PO 546 40, tel. 2310 – 868.570, <http://www.mbp.gr>. Open: (Monday: 10:30 – 17.00, Tuesday-Sunday 8:30 – 15:00).
3. White Tower – Thessaloniki (Digital exhibition of history of Thessaloniki), White Tower, tel. 2310-267.832. <http://www.lpth.org>. Open: (Tuesday-Sunday 8:30 – 15:00).
4. Museum of the Macedonian Struggle: 23 Prox. Koromila St., tel. 2310-229.778, www.macedonian-heritage.gr. Open: (Tuesday-Friday: 9:00 – 14:00, Saturday 10:00 – 14:00).
5. Folklore and Ethnology Museum of Macedonia-Thrace: 68 V. Olgas Ave., PO 546 42, tel. 2310-830.591, 889.840, <http://www.lemmth.gr>. Open (Monday – Sunday: 9:00-15:00, Wednesday: 10:00 – 22:00, Thursday: closed).
6. Jewish Museum of Thessaloniki: 13 A. Mina St., PO 546 24, tel. 2310-250.406, <http://www.jmth.gr>. Open (Tuesday, Friday, Saturday, Sunday 11:00-14:00, Wednesday, Thursday 11:00-14:00 & 17:00-20:00).
7. Aghios Dimitrios Crypt Museum: Church of Aghios Dimitrios, PO 546 33, tel. 2310-270.591. Open (Monday 12.30-19.00, Tuesday-Thursday – Saturday 8.00-20.00, Friday 8.00-23.00, Sunday 10.30-20.00).
8. Ecclesiastical Museum: 7 Vogatsikou St. & Mitropoleos St., PO 546 22, tel. 2310 – 261.216. Open: (Tuesday-Saturday 9:30 – 13:30).
9. Thessaloniki Museum of War: 4 G. Lambraki St., PO 546 36, tel. 2310-249.803-4. (Open: Tuesday-Friday 9:00-14:00, Saturday-Sunday 10:00 – 14:00).

— Archaeological Museums in neighbouring Prefectures

1. Museum of the Royal Tombs of Aiges: Vergina, PO 590 31 Imathia, tel. 23310-92.347, e-mail: vergina@culture.gr. Open: (Monday 12:00-19:30, Tuesday-Sunday 8:00-19:30).
2. Pella Archaeological Museum: Pella, PO 580 05, Pella, tel. 23820-31.160. Open: (Monday 12:00-19:30, Tuesday-Sunday 8:00-19:30).
3. Dion Archaeological Museum: Dion, Pieria, PO 601 00, tel. 23510-53.206. Open: (Tuesday-Sunday 8:00 – 19:00).

Βιβλιογραφία

- ΚΩΣΤΗΣ ΜΟΣΚΩΦ, *Θεσσαλονίκη 1700-1912, Τομή της μεταπρατικής πόλης*, Αθήνα 1974.
- H. P. LAUBSCHER, *Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki*, Berlin 1976.
- B. ΚΟΛΩΝΑΣ, Α. ΠΑΠΑΜΑΤΘΑΙΑΚΗ, *Ο αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli. Τα έργα του – Θεσσαλονίκη (19^{ος} αι.)*, Θεσσαλονίκη 1980.
- ΒΑΣ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983.
- ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η ιστορία της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1983.
- Η Θεσσαλονίκη και τα Μνημεία της*, Οδηγός - Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1985.
- Νεώτερα Μνημεία της Θεσσαλονίκης*, Υπ. Πολιτισμού και Υπ. Βόρειας Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 1985-86, Συλλογή υλικού και επιμέλεια σύνταξης: Χ. ΖΑΡΚΑΔΑ-ΠΙΤΣΙΟΛΗ, Ε. ΚΑΜΠΟΥΡΗ, Α. ΜΕΝΤΖΑ-ΣΤΕΡΓΙΟΥ, Α. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, Ν. ΠΕΤΡΙΔΗΣ, Κ. ΤΡΑΚΟΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΖΗΜΟΥ, Ε. ΧΑΡΙΤΙΔΟΥ-ΜΑΥΡΟΥΔΗ.
- Η αναστήλωση των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων στη Θεσσαλονίκη*, Έκθεση Αναστηλωτικών Εργασιών (30 Νοεμβρίου – 31 Δεκεμβρίου 1985), Υπ. Πολιτισμού – Υπ. Βορείου Ελλάδος, έκδ. ΤΑΠΑ, 1985.
- ΑΛ. ΚΑΡΑΔΗΜΟΥ-ΓΕΡΟΛΥΜΠΟΥ, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917. Ένα ορόσημο στην ιστορία της πόλης και στην ανάπτυξη της ελληνικής πολεοδομίας*, έκδ. Δήμου Θεσσαλονίκης 1985-86.
- Κατάλογο των Εκθέσεων της ΕΤΒΑ (Ελληνικής Τράπεζας Βιομηχανικής Αναπτύξεως). Έρευνα – κείμενα Β. ΚΟΛΩΝΑΣ - Ο. ΤΡΑΓΑΝΟΥ-ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ.
- Α. Αρχές της Βιομηχανίας στη Θεσσαλονίκη, 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1987.
- Β. Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη, Θεσσαλονίκη 1989.
- ΣΤ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ, *Ο πύργος του Τριγωνίου. Συμβολή στη μελέτη των τουρκικών οχυρώσεων της Θεσσαλονίκης*, «Βυζαντινά» Νο 14, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 413-455, πίν. 1-12, εικ. 1-36.
- Μ. ΒΙΤΤΙ, *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης*, Αθήνα 1996.
- Ε. ΚΟΥΡΚΟΥΤΙΔΟΥ- ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Α. ΤΟΥΡΤΑ, *Περίπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, έκδ. ΚΑΠΟΝ, Αθήνα 1997.
- Τόποι της Ιστορίας και της Μνήμης. Τα Μνημεία της Θεσσαλονίκης και οι σεισμοί του 1978*, Έκθεση Φωτογραφίας Υπ. Πολιτισμού – 9^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 1998. Κείμενα: Ε. ΚΟΥΡΚΟΥΤΙΔΟΥ-ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Π. ΑΣΤΡΕΙΝΙΔΟΥ, Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Β. ΚΟΝΙΟΡΔΟΣ.
- Θ. ΠΑΖΑΡΑΣ, *Η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1998.
- Φ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Β. ΜΑΛΑΜΑ, Μ. ΜΙΖΑ, Μ. ΣΑΡΑΝΤΙΔΟΥ, *Τα λουτρά των ανακτόρων του Γαλερίου, Θεσσαλονικέων Πόλις, Γραφές και Πηγές 6.000 Χρόνων*, 2001, τεύχος 4, 103-114.
- ΟΛ. ΤΡΑΓΑΝΟΥ-ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ, ΜΑΡΙΑ ΔΟΥΣΗ, ΜΙΧ. ΝΟΜΙΚΟΣ, *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Θεσσαλονίκης*, Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Θεσσαλονίκης, Ημερολόγιο 2004.
- Φ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Β. ΜΑΛΑΜΑ, Μ. ΜΙΖΑ, Μ. ΣΑΡΑΝΤΙΔΟΥ, *Οι οικοδομικές φάσεις του Οκταγώνου των ανακτόρων του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη*, ΑΕΜΘ 18, 2004.
- Κ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ, *Η Ροτόντα της Θεσσαλονίκης, Νέα στοιχεία και αποσαφηνίσεις με αφορμή τις αναστηλωτικές εργασίες*, ΔΧΑ, περ. Δ' -16, 57-76.
- Β. ΝΕΡΑΝΤΖΗ – ΒΑΡΜΑΖΗ, *Εγκώμια της Βυζαντινής Θεσσαλονίκης*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.

Bibliography

- KOSTIS MOSCHOF, *Θεσσαλονίκη 1700-1912, Τομή της μεταπρατικής πόλης*, Athens 1974.
- H. P. LAUBSCHER, *Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki*, Berlin 1976.
- V. KOLONAS L. PAPAMATHAIAKI, *Ο αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli. Τα έργα του – Θεσσαλονίκη (19^{ος} αι.)*, Thessaloniki 1980.
- V. DIMITRIADIS, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, 1430-1912*, Thessaloniki 1983.
- A. VAKALOPOULOS, *Η ιστορία της Θεσσαλονίκης*, Thessaloniki 1983.
- Η Θεσσαλονίκη και τα Μνημεία της*, Guide – Ephorate of Byzantine Antiquities of Thessaloniki, Thessaloniki 1985.
- Νεώτερα Μνημεία της Θεσσαλονίκης*, Ministry of Culture and Ministry of Northern Greece, Thessaloniki 1985-86, Collection of material and editing: H. ZARKADA-PITSIOLI, E. KAMBOURI, A. MENTZA-STERGIOU, A. PAPAZOGLOU, N. PETRIDIS, K. TRAKOSOPOULOS-TZIMOU, E. HARITIDOU-MAVROUDI.
- Η αναστήλωση των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων στη Θεσσαλονίκη*, Report on Restoration Work (30 Nov. – 31 Dec. 1985), Min. of Culture – Min. of Northern Greece, TAPA Press, 1985.
- A. KARADIMOU-GEROLIMBOU, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917. Ένα ορόσημο στην ιστορία της πόλης και στην ανάπτυξη της ελληνικής πολεοδομίας*, pub. Thessaloniki City Council 1985-86.
- Catalogues of ETVA (Greek Industrial Development Bank) Exhibitions. Research-texts V. KOLONAS – O. TRAGANOU-DELIYIANNI .
- A. Αρχές της Βιομηχανίας στη Θεσσαλονίκη, 1870-1912, Thessaloniki 1987.
- B. Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη, Thessaloniki 1989.
- S. STEFANOU, *Ο πύργος του Τριγωνίου. Συμβολή στη μελέτη των τουρκικών οχυρώσεων της Θεσσαλονίκης*, «Βυζαντινά» No 14, Centre for Byzantine Research, AUT, Thessaloniki 1988, p. 413-455, tables 1-12, ill. 1-36.
- M. VITTI, *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης*, Athens 1996.
- E. KOURKOUTIDOU-NIKOLAIDOU, A. TOURTA, *Περιπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, KAPON Press, Athens 1997.
- Τόποι της Ιστορίας και της Μνήμης. Τα Μνημεία της Θεσσαλονίκης και οι σεισμοί του 1978*, Exhibition of Photographs, Ministry of Culture – 9th Ephorate of Byzantine Antiquities, 1998. Texts: E. KOURKOUTIDOU-NIKOLAIDOU, P. ASTREINIDOU, H. BAKIRTZIS, V. KONIORDOS.
- Th. PAZARAS, *Η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη*, IMXA, Thessaloniki 1998.
- F. ATHANASIOU, V. MALAMA, M. MIZA, M. SARANTIDOU, *Τα λουτρά των ανακτόρων του Γαλερίου, Θεσσαλονικέων Πόλις, Γραφές και Πηγές 6.000 Χρόνων*, 2001, issue 4, 103-114.
- O. TRAGANOU-DELIYIANNI, MARIA DOUSI, M. NOMIKOS, *Η Βιομηχανική Κληρονομία της Θεσσαλονίκης*, Thessaloniki Architects' Association, Journal 2004.
- F. ATHANASIOU, V. MALAMA, M. MIZA, M. SAANTIDOU, *Οι οικοδομικές φάσεις του Οκταγώνου των ανακτόρων του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη*, AEMΘ 18, 2004.
- K. THEOHARIDOU, *Η Ροτόντα της Θεσσαλονίκης, Νέα στοιχεία και αποσαφηνίσεις με αφορμή τις αναστηλωτικές εργασίες*, ΔΧΑ, journal Δ' -16, 57-76.
- V. NERANTZI-VARMAZI, *Εγκώμα της Βυζαντινής Θεσσαλονίκης*, Vantias Publications, Thessaloniki 1999.

COPYRIGHT © 2009

ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μέγαρο Μπίλλη, Πλατεία Ιπποδρομίου, 546 21 Θεσσαλονίκη.

Τηλ. 2310-264.668, 274.167, φαξ 2310-274.710

[http:// www.thessaloniki.gr](http://www.thessaloniki.gr)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Περιβάλλοντος και Πολιτισμού

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Επιμενίδου 19, Άνω Πόλη, 54633 Θεσσαλονίκη

Τηλ. +30.2310.260283, Fax. +30.2310.240665

e-mail: eethes@otenet.gr - [http:// www. ellinikietairia.gr](http://www.ellinikietairia.gr)

ΧΑΡΤΕΣ – ΥΠΟΒΑΘΡΑ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΧΑΡΤΩΝ & ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ – ΕΘΝΙΚΗ

ΧΑΡΤΟΘΗΚΗ - ΕΚΕΠΠ – ΕΚΕΧΧΑΚ, Δημητρίου Πολιορκητού 37, Άνω Πόλη, 54633

Θεσσαλονίκη, Τηλ. +30.2310.243120, Fax. +30.2310.243121

e-mail: maplibrary@ekepp-ekechak.gr - www.ekepp-ekechak.gr

Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς Ουνέσκο.

Μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς βραβευμένα από την Ευρορα Nostra, για την άριστη αναστήλωσή τους.

Οι φωτογραφίες που περιλαμβάνονται στους Περιπάτους προέρχονται από τα αρχεία του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης, καθώς και από τις συλλογές του Κονιόρδου Βασιλή και των Βλασίδη Βλάση, Γρηγορίου Αλέξανδρου, Θεοφυλάκτου Άννας, Παπαϊωάννου Άγγελου, Τσιαντούκα Γεωργίου, Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, Αγιορειτικής Εστίας, Αντιδημαρχίας Πολιτισμού Δήμου Θεσσαλονίκης, Δημοτικής Πινακοθήκης Θεσσαλονίκης και Διεύθυνσης Τοπογραφίας Δήμου Θεσσαλονίκης.

Φωτογραφία Οπισθόφυλλου: Ψηφιδωτό, με διακοσμητικά θέματα, από τόξο της Αχειροποιήτου, του 5^{ου} αιώνα.

COPYRIGHT © 2009

CITY OF THESSALONIKI

THESSALONIKI HISTORY CENTRE

Billi Building, Ippodromiou Square, 546 21 Thessaloniki.

Tel. 2310-264.668, 274.167, Fax 2310-274.710

[http:// www.thessaloniki.gr](http://www.thessaloniki.gr)

HELLENIC SOCIETY

For the Environment and Culture

THESSALONIKI SECTION

19 Epimenidou St., Upper City, 54633 Thessaloniki

Tel. +30.2310.260283, Fax. +30.2310.240665

e-mail: eethes@otenet.gr - [http:// www. ellinikietairia.gr](http://www.ellinikietairia.gr)

MAPS-BACKGROUNDS

EUROPEAN CENTRE FOR COMMUNICATION, INFORMATION AND CULTURE

NATIONAL CENTRE FOR MAPS AND THE CARTOGRAPHIC HERITAGE – NATIONAL

MAP ARCHIVE - EKEPP – EKEHHAK, 37 D. Poliorkitou St., Upper City, 54633

Thessaloniki, Tel. +30.2310.243120, Fax. +30.2310.243121

e-mail: maplibrary@ekepp-ekechak.gr - www.ekepp-ekechak.gr

UNESCO World Culture Heritage Monuments.

Cultural heritage monuments which have received a Europa Nostra award for excellent restoration.

The photographs used to illustrate the Walks came from the archive of the Thessaloniki History Centre and from the collections of Koniordos Vassilis and Vlassidis Vlassis, Grigoriou Alexandros, Theofilaktou Anna, Papaioannou Aggelos, Tsiantoukas Georgios, Museum of Byzantine Culture, Museum of the Macedonian Struggle, Agioritiki Estia, Deputy Mayor of Culture Municipality of Thessaloniki, Thessaloniki Municipal Art Gallery and Thessaloniki Municipality Topography Department.

Back cover: Mosaic, with decorative themes, from arch in the Acheiropoiitos Church, 5th century.

ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μέγαρο Μπίλλη, Πλατεία Ιπποδρομίου, 546 21 Θεσσαλονίκη.

Τηλ. 2310-264.668, 274.167, φαξ 2310-274.710

[http:// www.thessaloniki.gr](http://www.thessaloniki.gr)

Επιτρέπεται η αναδημοσίευση κειμένων και φωτογραφιών από το παρόν βιβλίο μόνο με τη γραπτή άδεια του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης, της Ελληνικής Εταιρείας και των ιδιοκτητών των φωτογραφιών.

Σελιδοποίηση, εκτύπωση: ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑ Ι. Αντωνιάδης-Θ.Ψαρράς

Νέα Ραιδεστός, Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310-466.776

Θεσσαλονίκη 2009

ISBN 978-960-92592-5-5